

Da Tsjekko-Slovakia forsvant

Av P. O. Storlid

Små gutter kan ha moro av å trille snøballer utover skråninger for å se hvor langt de kommer, og hvor store de blir underveis. Store gutter kan til tider dyrke samme sporten, men gjerne på mer sofistikert vis. Som de fire store som i München i september 1938 satte i gang den tsjekkosllovakiske snøballen som først stanset i mars neste år. Da ble den også knust, til gele for en og antagelig to av de fire, og til forargelse for de andre. Men også de hadde vært med på å sette den i gang, og hadde egentlig heller ikke hatt annet å gjøre, slik alt var lagt til rette tyve år før. Og resultatet kan ikke godt ha overrasket dem, heller. Når sant skal sies.

Det begynte med at Tyskland krevde, og fikk, de delene av Tsjekkoslovakia som hadde tysk befolkning. De burde etter gjengse forestillinger om retferdige grenser også høre til i Tyskland. Alle snille, demokratiske regjeringer i Berlin siden 1918 hadde hevdet det, men dem hadde ingen brydd seg om. Så kom Hitler, som ikke var noen av delene, men ham var man nødt til å bry seg om, når han presenterte kravet på sin måte: Enten overlevering ved fredelig overenskomst, eller også ville han komme og ta dem selv. So oder so. Det siste ville bety krig. Alene måtte Tsjekkoslovakia tape den. Og for regjeringene i London og Paris var den tsjekkosllovakiske sak ikke innbydende: Krig for å hindre gjennomføring av et prinsipp de ellers offisielt gikk inn for? Kort sagt: La ham få det! Og i samme slengen kom polakkene som Hitlers juniorpartnere og forsynte seg med et mindre område som de etter samme prinsipp hadde samme retten til. Det siste ble det skiden så påfallende stille om. Men slik var det nå.

München-avtalen ble begynnelsen til slutten på en stat som bare ble godt tyve år gammel. Samtlige naboer hadde territoriale krav mot den, og alle andre innbyggere enn tsjekkerne var misfornøyd med den, jødene kanskje unntatt. De andre følte seg tilsidesatt og dominert av den største befolkningsgruppe. I kjølvannet etter München gjorde denne staten et nødvunnet forsøk på å reformere seg selv ved å gi minoritetene, slovakene og karpatoukrainerne, en viss grad av selvstyre, og antydte den nye modellen ved en bindestrek som gjorde landet til Tsjekko-Slovakia i to ord. Men andre problemer gjenssto, som München-avtalen forutsatte skulle løses. Når det var gjort, skulle de fire stormakter Frankrike, Italia, Storbritannia og Tyskland garantere grensene til det som ble igjen. Så langt kom det aldri.

Et av problemene var grensen mot Ungarn, som etter folkesetningen var like gal som den mot Tyskland og Polen. Tsjekko-Slovakia og Ungarn ble enige om å be Italia og Tyskland fastlegge den ved voldgift, og briten og franskmenn hadde ingen innvendinger mot det. Det skjedde i Wien 2. november 1938. Derved ble Tsjekko-Slovakia enda mindre, men ikke så mye mindre som ungarene på grunn av sitt hjerterlig forhold til Mussolini kunne ha håpet og tsjekkerne fryktet. Det var en fornuftig grensetrekning,

Hitler satt ikke med hendene på fanget i de hektiske månedene før krigen brøt løs. Samme dag som Tsjekkoslovakia president, Dr. Hacha, undertegner dokumentet om innlemming i Det Tyske Rike, begav han seg til Praha. (Arkivbilde)

men ungarene mintes at Stefans kronens land engang hadde vært betraktelig større enda, og innbefattet Slovakia. Det kan finnes sannsynlige grunner til at Hitler ikke ville la dem få mer enn de fikk: Under krisen for München hadde ungarene nektet å engasjere seg aktivt på tysk side, skjønt de i det stille var svært interessert i en «nyordning» på tsjekkosllovakisk bekostning og til egen fordel. I denne spente tid hadde Hitler under et statsbesøk av Ungarns regent admiral Horthy under en sjøtur til ære for gjesten sagt tydelig fra om hva han mente. Etter to tilstedeværendes notater innbød han etter fruktløse drøftelser til et enkelt måltid på den måten: «Mine herrer, her er et koldt bord. Ingen servering, her må enhver betjene seg selv!» Og nå kunne magnatene i Budapest se at ved den europeiske nyordnings koldtbord var det nok bare selvbetjening, ja. På den annen side: Sentraleuro-

peiske grenser hadde fått det med å forandre seg. Ved forberedt oppførsel kunne kanskje forandringene fortsette. På nok en annen side: Slovakene var hjertens lede av hele Tsjekkoslovakia både med og uten bindestrek, og ville helst ha sin egen stat. Særlig med de ungarske aspirasjoner for øye kunne de helt sikkert bli nyttige og ivrige støttespillere i mulige nye manøvrer mot regjeringen i Praha, mot løfte om selvstendighet. Den gamle admiralen i Budapest ville allikevel kunne bildgjøres, på en annen måte: Hans krav mot Romania var enda mer omfattende. Altså allikevel en mulig støttespiller ved mulige videre tiltak. Og Romania med sin håpløse stilling overfor Sovjetunionen, som også hadde krav å stille, kunne til slutt bli nok en støttespiller, mot en garanti fra Berlin. Selv om det skulle måtte gi tilbake noe av de ungarske områdene - eller alle - som det hadde fått hånd om i

det forheksede år 1919, ved freden etter 1. verdenskrig. Mange muligheter for et egentlig temmelig tradisjonelt stormaktsdiplomati.

Men foreløpig er det Tsjekko-Slovakia som er i brennpunktet. Sett fra rikskanselliet i Berlin kunne forskjellige muligheter tenkes: La det halte videre, som uenkelig lovet i München. Eller likvidere det, som også kan skje på forskjellige vis: Ta det meste av det selv, med sannsynlig applaus og støtte av ungarene og polakker, og uten ønsket innblanding fra noen kant. Eller påskynde oppløsningen ved særlig å spille på den slovakiske hesten, og bringe den tsjekkiske delen under direkte tysk kontroll, mens Slovakia blir en vennligsinnet liten stat for seg selv. Akkurat det området har Hitler aldri hatt noen interesse for. Et terningsspill med mange muligheter.

Men på den siden av terningen som til sist vender opp, står «likvidasjon».

Å tidfeste Hitlers beslutninger er ikke alltid lett. Han traff dem vanligvis alene, og ikke sjelden meddelte han sivile og militære medarbeidere «endelige beslutninger» som slett ikke var det. De kunne bli endret, eller også helt omgjort. Dels for å vilde, dels for å prøve virkningen på de eventuelt berørte personer og instanser, mener noen. Kanskje fordi de fleste av hans tiltak var impuls-handlinger, mener andre. Begge synsmåter har adskillig å si til seg til. Men sikkert er i alle fall at han alt 21. oktober 1938 - tre uker etter München - gav Oberkommando der Wehrmacht ordre om å utarbeide en «Eventualfall»-plan for besettelse av restene av Tsjekko-Slovakia, «i tilfelle av at det faller tilbake i Benes-politikken». I desember noteres yringer i samme retning, og 17.12. gis et direktiv for mulig okkupasjon uten kamphandlinger. Alt i januar verserer rykter i Tyskland om en slik aksjon i annen halvdel av mars - forbausende riktige. Hvor de kom fra, vet den dag i dag visstnok ingen. Alltså en ublodig aksjon.

Best uten skyting og spektakkel, det finnes andre veier å gå. F. eks. veien om Slovakia.

Det er dokumentert at det fra tysk hold ble utført en livlig virksomhet for å oppmuntre slovakene i deres uavhengighetsbestrebelse: Gikk de ut av staten, ville den tsjekkiske delen knapt være levedyktig. Og det er nettopp tsjekkerne Hitler vil eliminere som stat i hjertet av Europa. Fra sin østerrikske ungdom nærer han en innbitt mistenksomhet mot nettopp dem. Og vel nok har Dr. Benes tatt konsekvensen av München, kastet kortene og emigrert til USA, mens Dr. Emil Hacha er blitt ny president. Han er en fremtredende jurist med keiserlig østerriksk fortid, og kjent som tilhenger av et vennskapelig forhold til Tyskland. Så Dr. Hacha kunne kanskje gå an. Men det foreligger sterk mistanke - som siden bekreftes - om at i alle fall flere av hans ministre opprettholder kontakten med Dr. Benes. Og vel nok er Tsjekko-Slovakia alvorlig svekket, men den hæren det fremdeles kan stille ville etter OKWs beregninger i en krisesituasjon binde 25 tyske divisjoner. Was, wenn die Franzosen losschlagen - ? Og det stikker som en lang og farlig «nese» langt inn i Tyskland. Alle viktige tyske byer og industriområder kan nås av bombefly derfra. Blir dette «franske hangarskip» vekke, betyr det også en grense- eller frontforkortelse på ca. 1500 km. Dertil hånd om en betydelig krigsindustri, som særlig rumenene og jugoslaverne er helt avhengige av forsyninger fra. Den kunne altså være nyttig på mer enn én måte. Vekk med Tsjekko-Slovakia! Slike strategiske overveielser i god, gammel stormaktsstil er det dokumentene forteller om. Noen slags «Lebensraum»-overveielser er det ikke spor av. Det er området for lite og for tettbefolket til.

Slovakene vil gjerne ut, ja. Men er fremdeles redde for regjeringen i Praha. De bør oppmuntres og loves støtte. Den 12. februar innfinner en viss Dr. Tuka seg i Berlin. Han er en av de mest kompromissløse uavhengighetsforkjemperne i Slovakia, og har i Benes-tid tilbrakt

*Went.
Han er ubrokelig klar.
Børde ha først uavhengighetskommentar i T+G*

fra kartet

flere år i fengsel. Der Führer har tid til en samtale med akkurat ham: Det Tyske Rike ser med stor sympati på det slovakiske folks strev for uavhengighet. Nur so weitermachen, Dr. Tuka! En løstertik samtale, for begge. Weitermachen!

I Slovakia blir det etterhvert mer og mer urolig. Til slutt vet ikke regjeringen i Praha bedre råd - virkelig gode råd finnes visst ikke lenger - enn rett og slett å avsette den slovakiske delstatsregjeringens statsminister Dr. Tiso, som er katolsk geistlig, og flere av hans ministre. Den slovakiske selvstendighetsbevegelsen har et betydelig innslag av katolske geistlige, og er både politisk og religiøs.

Denne omkalfatringen skjer 10. mars. Samtidig rykker tsjekkiske tropper inn i slovakernes hovedstad Bratislava, og det innføres standrett. Dr. Tuka blir arrestert igjen. Etter midlertidig dekning i et jesuittkollegium tar monsignore Tiso luftveien til Berlin, hvor han den 13. mottas av Der Führer. De ble enige om at han ved tilbakekomst skal erklære Slovakia selvstendig, og be om tysk garanti for selvstendigheten. Tyvers over en gapende kløft i livsyn har de to bruk for hverandre, so wird Politik gemacht! Og den garantien skal han selvfølgelig få. Geth in Ordnung, Dr. Tiso! Og slik går det.

Ganske snart kommer andre reisende også til Berlin. Utenriksministeriet der har latt Dr. Hacha vite at det ville være «til stor nytte» for hans folk om han tok en tur dit og konfererte med Der Führer. Men det hastet! Det er den 14. dagen for den slovakiske uavhengighetserklæringen, som i praksis likviderer hele staten. Dr. Hacha lider av et hjerteonde, og våger ikke å fly. Men han tar all samme kveld toget til Berlin, sammen med utenriksministeren og sin datter, som er sykepleierske. Full statsoverhodehonorar på Anhalter Bahnhof. Men motet minner lite om mottagelsen. Han får beskjed om at nå som staten hans så allikevel er gått i oppløsning, får han værsgod stille den gjenværende tsjekkiske delen under tysk beskyttelse, ellers kommer Wehrmacht og tar den so oder so. Referatene fra denne «konferansen» er noe forskjellige, men i alle fall er det klart at presidenten settes under et utærlig press, det trues bl.a. med flyangrep mot hovedstaden og tysk innrykning ved daggrø. Og det er ikke lenge til, møtet finner sted om natten. På et tidspunkt får Dr. Hacha et hjerteanfalle og må kvikkes opp med en sprøyte som Hitlers livlege gir ham. Til slutt undertegner han dokumentet hvor han «tillitsfullt legger det tsjekkiske folks skjebne i Det Tyske Rikets Førers hender». Og det var det. Men som i tilfellet Østerrike kan det se ut til at det som videre fulgte, var improvisasjon. Andre forarbeider enn de rent militære er ikke funnet.

Til forskrekkelse for sine omgivelser vil Hitler selv all samme dag avgjøre til Praha. Det virker alt annet enn ufarlig, men Führers Wille ist Befehl. Auf und los nach Prag! Og faktisk kommer han med en mindre bilkolonne dit i skumringen. Hvor tar man egentlig inn i Praha, når man er tysk rikskansler og så å si har overtatt hele staten - Hradcany (Hradschin-) borgen må være stedet. Derfra er landet i hundre år blitt regjert. Og nå er den bokstavelig talt ledig. Men det mørkner, og ingen i

følget har vært her før: Bitte, wie kommt man hier zum Hradschin? Folk på gaten kan gi opplysning om det. Så man kommer da frem, selv om det blir via en bakvei. I borggården ligger snø, og det er kaldt. En forskrekket lakci viser følget til en fløy som i alle fall er oppvarmet, men gjestene kommer sant å si svært uventet. Det blir til at Hitlers adjutanter må sove på gulvet. Fra en restaurant lar det seg oppdrive et enkelt koldtbord klokken 2 om natten. Mange måter å erobre land på! Neste dag ser folk at det vaier et annet flagg deroppe. Alles sehr schnell gegangen.

Hva gjør man så med disse tsjekkere? Det er ikke lenge siden at Hitler i en av sine store taler ropte: «Aber wir wollen ja keine Tschechen!» På en måte sikkert ikke. På en annen visst allikevel: Doch! Men tsjekkere kan de jo ikke bli, slaver som de er. Noen direkte innlemmelse av området kan det altså ikke bli. De får værsgod fortsette å være tsjekkere. Men det gikk an å lage et protektorat, av det slaget: særlig briter og franskmenn har vært så flinke til å strø om seg med i verden. Så lager man neste dag, den 16. «Riksprotektoratet Böhmen und Mähren», kunnngjort fra det midlertidige kvarter på Hradschin. Det ser slik ut: Tsjekkerne forblir tsjekkere med sitt eget borgerskap og egen lovgivning. De kan f.eks. altså ikke pålegges tysk verneplikt. Deres egen hær oppløses og offiserene pensjoneres. Bare et gendarmerikorps blir tilbake. På papiret indre selvstyre, men utenriks- og forsvarspolitikken tar Das Reich seg av. På toppen av det «indre selvstyre» en Reichsprotektor, som i alle saker i praksis har den endelige avgjørelse. Innenfor dette systemet kan Dr. Hacha gjerne få «regjere» videre, når han om en tid kommer etter. Med toget. En av de mange som ikke greide moderne tempo.

Et protektorat fra eller til i verden. Der er jo adskillige av dem. Lite å lage bråk om, vel? Men dette er i Europa, her er stormaktsinteressene særlig omfintlige. Mr. Chamberlain reagerer i første omgang ikke, er tilsynelatende uinteressert. I Underhuset den 15. erklærer han på spørsmål om «grensegarantien» for Tsjekko-Slovakia at situasjonen ved Slovakias uavhengighet har endret seg fundamentalt og ikke påkaller noen reaksjon fra Hans Majestets Regjering: «Staten hvis grenser vi hadde til hensikt å garantere brøt sammen innenfra. - Hans Majestets Regjering kan som følge av dette ikke lenger føle seg bundet av denne forpliktelse -». Thank you. «Hadde til hensikt å -». Ja, lengre kom det jo sant å si aldri. For først skulle en serie uøselige spørsmål løses, det var bl.a. det med nabokrav og litt av hvert annet. Så rett betenkt ble det aldri gitt noen garanti, egentlig.

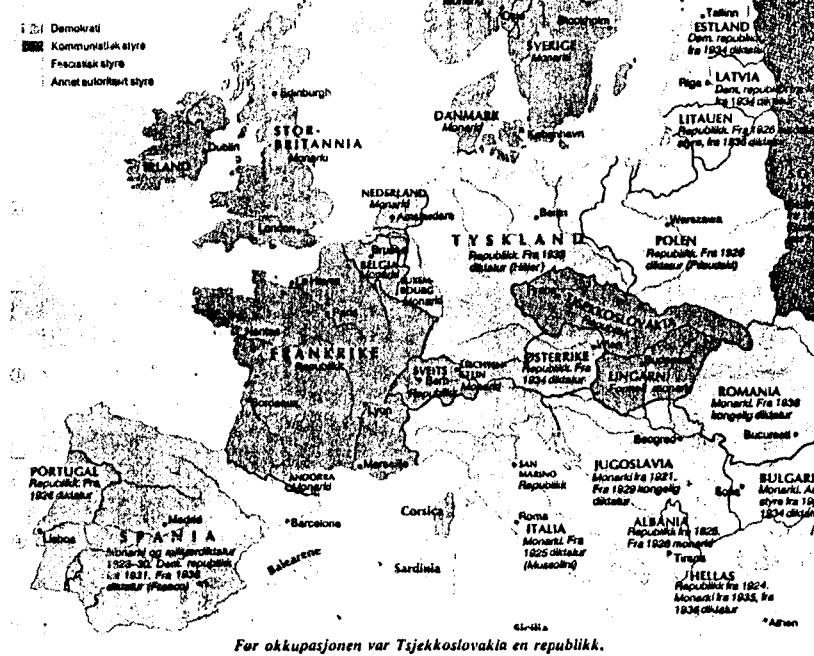
Men så har vel the ageing gentleman tygget videre på saken, sett seg om i det politiske landskap og konferert med en og annen. I den langt mere berømte og silierte tale i Birmingham to dager senere er han kommet til en helt annen oppfatning: Glem det fra i forgårs, her er fare på ferde, og tiden inne til å si stopp! Penger må bevilges og opprustningen forsterkes. Dette går ikke lenger. Og i september samme år gikk det virkelig ikke lenger. Da begynte verdenskrigen.

143. Krigen i Europa 1939-1941

Tsjekkoslovakia ble delt mellom nabostatene og forsvant fra kartet.

141. Styreformen i de europeiske land 1938

Før okkupasjonen var Tsjekkoslovakia en republikk.